

**INFOSERVIS ZA PROMOCIJU SURADNJE I RAZUMIJEVANJA
REGIONALNE PARALELE**

15. 03. 2006.

broj 6

TEMA BROJA:**Egzodusi, izbjeglice, povratnici:
posljedice na društveni, ekonomski, demografski razvoj**

Jedna od najtežih, a možda i najteža posljedica ratova na području bivše Jugoslavije bez sumnje je izbjeglički problem. Broj ljudi koji je na ovaj ili onaj način prošao kroz izbjeglički status brojio se na milijune. Pozivanje na masovne izbjegličke tragedije često je korišteno za promicanje i ostvarivanje nekih ključnih političkih ciljeva, ali su izbjeglice i prognanici nakon toga prepuštani teškoj, tragičnoj i često bezizglednoj sudbini. No, osim masovnih ljudskih tragedija, ispražnjeni prostori s jedne i neuspjele kolonizacije s druge strane znače i teške socijalne, ekonomske, demografske i kulturološke posljedice i gubitke u razvoju novonastalih država. Međutim, ti aspekti i te posljedice se gotovo uopće ne istražuju, a nedostatak stvarnih spoznaja o razmjerima i posljedicama tih problema utječe i na nedostatak osmišljenih društvenih strategija koje bi mogle potaknuti veći povratak i tako doprinijeti rješavanju mnogih problema koji i dalje, godinama nakon rata, opterećuju i koče društveni razvoj.

Korištenje i objavljivanje svih tekstova iz ovoga biltena u cijelosti ili dijelovima slobodno je uz navođenje izvora.

Tekstovi su dati u svojim izvornim jezičnim varijantama, a prilikom njihova objavljivanja slobodno je prilagođavanje jezičnim standardima sredine u kojima se objavljuju.

I Bosna i Hercegovina

1.

POLITIKA, IZVORIŠNO I ISHODIŠNO MJESTO

Dušan Babić

Raniji stereotip o suživotu u multietničkoj i multikonfesionalnoj Bosni i Hercegovini, samo je razgolichen u posljednjem ratu. Razbijena je u paramparčad ona idilična slika komšijske zemlje koja je mukotrpno stvarana u Titovoj Jugoslaviji. Izgubio se identitet zemlje u post-Dejtonskoj BiH. Živimo u nekoj virtualnoj stvarnosti, gotovo u košmaru

2. Saniranje izbjegličke krize

POLITIČKE KALKULACIJE

Amir Sužanj

Čak i popis stanovništva, koji bi bio normalan u svakoj drugoj državi, u Bosni i Hercegovini poprima političke dimenzije, pa takav posao mnogi posmatraju kao legalizaciju rezultata rata. Međutim, bez tog projekta jednostavno je nemoguće odrediti bilo kakve strateške pravce razvoja industrije, poljoprivrede ili obrazovanja. Pored nacionalne strukture, koja je u ovom trenutku stalni prioritet svih političkih zbivanja, neophodno je znati starosnu, polnu, obrazovnu strukturu.

II Hrvatska

1. Intervju s demografom dr. Svetozarom Livadom

NENADOKNADIVI GUBICI

Stojan Obradović

Ratom izazvani egzodusi stanovništva ostavili su teške demografske, ekonomske, socijalne i kulturološke posljedice o kojima se malo govori i koje se nedovoljno istražuje. Posebno je zabrinjavajuće da ne postoji svijest o negativnom utjecaju tih procesa za budući razvoj društva te o stvarnim razmjerima društvenih gubitaka. U ratu ispražnjena, devastirana i degradirana područja ne mogu se oporaviti i revitalizirati kolonizacijom. Jedino rješenje je povratak domicilnog stanovništva. Za taj povratak postoji interes, ali je taj interes nemoguće realizirati ako sama država ne pokrene ambiciozan plan povratka koji istovremeno znači i ubrzani i kvalitetni gospodarski razvoj tih područja za što postoje potencijali.

2.

RIM - ZADAR via STRASBOURG i NEW YORK

Goran Vežić

Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava proglasilo se nenadležnim u predmetu tužbe Krstine Blečić protiv države Hrvatske od koje je ona tražila povrat stanarskog prava na stan u Zadru kojeg je napustila ratne godine 1991. i u koji joj je onemogućen povratak.

Vijeće je tako izbjeglo ovaj "vrući krumpir" s obrazloženjem da je ono nenadležno zato što je Hrvatska ratificirala Europsku konvenciju o ljudskim pravima tek 1997. godine, a događaji na koji se žalila Krstina Blečić odigrali su se ranije.

III Srbija i Crna Gora

1.

IZBEGLICE DANAS, POSLE VIŠE OD DECENIJE U MIRU

Katica Bengin, pomoćnica pokrajinskog sekretara APV za lokalnu samoupravu

Nikad pouzdano nije utvrđeno ni koliko izbeglih ovde živi. Brojka se kreće između milion 200 hiljada, koliko je (bezočno preuveličano) prikazano posle popisa iz 1996. i 141.000, koliko je rečeno da se "odazvalo popisu" 2004. Koliko je onih koji se nisu odazvali – ne zna se.

"Mesto nedostojno za život čoveka", kolektivni centri za smeštaj izbeglih, bili su (a i još su) utočište mnogim najsiromašnijim i najugroženijim prinudnim došljacima u Srbiji. Integracija i trajno zbrinjavanje u siromašnoj Srbiji idu sporo, a povratak u zemlje porekla – kako u koju.

Bosna i Hercegovina je privatnu imovinu vratila izvornim vlasnicima, a stanarska prava priznala kao vlasništvo. Hrvatska je proces povrata nekretnina, ali i drugih stečenih prava, maksimalno zakomplikovala i razvukla. Ponuđena kategorija "stambeno zbrinjavanje" zbunila je ljude, a sporost u implementaciji izazvala skepsu. A na sve to je i Komesarijat Srbije za izbeglice izrekao još jedno "istorijsko NE": ili nekadašnji stanovi, ili keš i to po tržišnoj vrednosti! Niko u Komesarijatu, a ni bilo ko drugi u ovoj našoj čudnoj državi, ne razmišlja o tome da će jednog dana neko morati izaći pred izbegle i preuzeti odgovornost, pa reći: "mi smo vas podsticali da opstruišete stambeno zbrinjavanje, a sada ste ostali i bez bivšeg društvenog stana, i bez novčane naknade za njega, ali i bez mogućnosti da ostvarite stambeno zbrinjavanje"!

2. **IME I PREZIME: IZBEGLICA, RASELJENI, POVRATNIK ...**

Goranka Jednak

Vlada Srbije pokušava da nadje mogućnost za trajno zbrinjavanje izbeglica. Od Evropske banke za razvoj zatražen je kredit od 20 miliona evra radi izgradnje 1000 stanova za bivše izbeglice koje su uzele ovdašnje državljanstvo, kao i za one kojima je izbeglički status potvrđen, a imaju mogućnost da otplaćuju kredit.

Još funkcionišu i kolektivni centri za smeštaj izbeglih. Bilo ih je više od 380, a sada je u Srbiji i na Kosovu 121 kolektivni centar. U njima je smešteno 10.500 ljudi, a za njihovo finansiranje iz budžeta je izdvojeno oko 15 miliona evra.

Kada je reč o povratku izbeglica u zemlje porekla, sa Bosnom i Hercegovinom je rešeno više od 95% tog problema. S Hrvatskom je situacija teža: tamošnja Vlada ukinula je stanarsko pravo i povratnicima nudi "stanarsko zbrinjavanje". To rešenje potencijalnim povratnicima nije najjasnije: ni šta tačno znači, niti kako se to pravo ostvaruje.

Povratak raseljenih s Kosova i Metohije biće omogućen onog trenutka kada Srbi na Kosovu budu bezbedni. Kada budu imali svoje školstvo, zdravstvo, medije, sud do nivoa opštinskog suda, svoju policiju... tada će se lakše odlučiti da se vrate

IV English Summary

I Bosna i Hercegovina

1.

POLITIKA, IZVORIŠNO I ISHODIŠNO MJESTO

Dušan Babić

Naslov zadane teme je više retorički, uz to i nepotpun. Nedostaje mu atribut *politički*, s obzirom da naglašeno živimo u vremenu i ambijentu *homo politicusa*. Sve je užljebljeno u političkom diskursu, jer je *politika* ono izvorišno i ishodišno mjesto naše nevesele stvarnosti.

Ratovi na prostoru bivše Jugoslavije savršeno su se uklapali u kredo: "Rat je nastavak politike drugim sredstvima", kredo koji predstavlja crvenu nit eseja u deset svezaka napisanog prije dva vijeka (Karl von Clausewitz: "O ratu i vođenju rata"). Ono morbidno Mladićevo: "Razvlači im pamet" iz maja '92., nije njegov izum, nego upravo ovog pruskog generala, koji je razvio tezu o nužnosti slamanja volje civilnog stanovništva (*sreckliheite*).

Primjenjujući doktrinu slamanja volje stanovništva nacisti su bez ikakvih vojnih i strateških razloga razorili Roterdam, Britanci Drezden, Amerikanci Hirošimu i Nagasaki. Ukratko, svi moderni ratovi bilježe stradanja civilnog stanovništva. Svakako, radi razornosti novih oružja, ali i radi politike slamanja volje stanovništva.

Ratovi na ovim prostorima iznjedrili su novu sintagmu – *etničko čišćenje*, naizgled sofisticiraniju, ali po pobudama i dejstvu svakako monstruozniju i morbidniju, čije su posljedice nemjerljivo dugovječnije od "tradicionalnih" formi i metoda slamanja volje civilnog stanovništva. Na stotine hiljada ljudi je istjerano iz svojih domova, ili natjerano u egzodus. Iskovana je i sintagma *raseljena lica*, odnosno izbjeglice unutar BiH, što je rezultiralo dramatičnim demografskim promjenama. Uglavnom na pravcu: selo – grad.

Izgleda se na ovim prostorima istorija doista ponavlja. Naime, nakon Drugog svjetskog rata dolazilo je do nasilne ruralizacije urbanih područja, sa teškim socio-kulturnim i demografskim implikacijama. Ovih godina smo bili svjedoci sličnih demografskih pomjeranja, koja su, naravno, bila drugačijeg motiva i karaktera.

Masovna i planska silovanja su subkategorija etničkog čišćenja. Fragment tog "poduhvata" maestralno je pretočen u filmski jezik "Grbavice" mlade i nadarene Jasmile Žbanić.

Raniji stereotip o suživotu u multietničkoj i multikonfesionalnoj Bosni i Hercegovini, samo je razgolichen u posljednjem ratu. Razbijena je u paramparčad ona idilična slika komšijske zemlje koja je mukotrno stvarana u Titovoj Jugoslaviji. Izgubio se identitet zemlje u post-Dejtonskoj BiH. Živimo u nekoj virtualnoj stvarnosti, gotovo u košmaru.

Dejton je zaustavio rat i to je njegova nemjerljiva vrijednost. Dejton, nažalost, simbolizuje podjelu zemlje po etničkim šavovima. U takav kroy se uklapaju sve sfere života, a nespretni politički potezi samo podebljavaju, ili čak cementiraju podjele, uključujući i aktuelne razgovore o ustavnim promjenama. Naizgled efemerni detalji, kao što su nazivi gradova, ulica, trgova, mostova, institucija, ili ponovno pisanje istorije, samo odvrtačaju povratnike.

Psihološke barijere

Neopravdano se zanemaruje psihološki aspekt. Razgovarao sam sa brojnim izbjeglicama iz sva tri naroda. Gotovo da mirno prihvataju činjenicu kako u zemlji vlada ekonomska pustoš, te kako se u dogledno vrijeme tu ne može puno uraditi. Međutim, prstom ukazuju na nepremostive psihološke barijere vidljive golim okom. Šetaju ulicama, trgovima iritantnih imena. Prelaze mostove preimenovane u duhu dnevne politike. Čitaju natpise na spomen-pločama uvredljivog sadržaja. Susreću na trgovima skulpture ličnosti koje su bile osvjedočeni zločinci još iz onog rata. Djeca im pohađaju škole uvredljivih imena.

Na sporstkim terenima čitaju morbidne napise: "Nož, žica, Srebrenica", ili skandiranja: "Gazi, gazi ustaše!" i "Ubi Srbina!". Po gradovima se organizuju rok koncerti prožeti duhom netolerancije, isijavanja mržnje prema drugom narodu. Primjera je gotovo bezbroj. To su ožiljci koji teško zarastaju.

Na sve se to kalemi agresivni politički klerikalizam. Vjerski simboli tri monoteističke abrahamske religije niču na mjestima gdje ih kroz istoriju nikad nije bilo. Svojim ogromnim dimenzijama šalju prijeteće poruke drugim narodima. Nagrđuje se krajolik. Uzmiču divni vitki minareti poput zašiljenih olovaka u akvarelima Ismeta Mujezinovića, pred graditeljskim bastardima potpuno tuđim ovdašnjem oku.

Multikulturalizam Titovog bh. brenda nezaustavljivo uzmiče pred naletom već agresivnog monokulturalizma izvedenog iz atributa *bosansko* i njegovih izvedenica.

Sve upućuje kako rečeni atribut nije prosto skraćivanje naziva zemlje na crti jezičke racionalizacije, ili moguće mentalne inercije. Prije je riječ o političkom projektu najbrojnijeg naroda, odnosno njegovih političkih lidera i intelektualaca iz sjene.

U tom kontekstu je paradigmatična manipulacija maternjim jezikom. Ako se složimo s Krležinom tezom, slobodnije parafraziranom, o jednom jeziku, čije se ime izvodi iz imena naroda koji s tim jezikom govori, onda u BiH, ako je iole političke korektnosti, možemo govoriti isključivo o bošnjačkom, hrvatskom i srpskom jeziku. Atribut *bosanski jezik* je političko podmetanje, na tragu vaskrsavanja Kalajeve bosanske nacije. U opticaju je i teza o temeljnom narodu, koji nema rezervne domovine, odnosno teza o unitarnoj Bosni pod dominacijom najbrojnijeg naroda.

Neposredno pred početak pisanja ovog teksta čitam naslov u sarajevskom *Oslobođenju*: "Otto von Habsburg počasní građanin Sarajeva"! Odluka Gradskog vijeća je konačna, uz napomenu kako većinu vječnika čine članovi SDA, vodeće bošnjačke političke partije. Primjer je ilustrativan i veoma indikativan za status Sarajeva kao glavnog grada zemlje.

U brojnim istupima i tekstovima isticao sam kako je status Sarajeva pitanje svih pitanja budućnosti Bosne i Hercegovine. Nažalost, moj pledoaje je otišao u vjetar. I ovdje je riječ o psihološkoj barijeri za jedan narod, kome habsburška dinastija simbolizuje okupatorsku vlast. U proteklih desetak i više godina, u Sarajevu su donošene političke odluke koje samo odbijaju proces povratka. Treba li isticati kako je Sarajevo danas dominantno jednonacionalni grad.

Turistička paradigma

Drevna narodna izreka kaže – svako zlo ima neko dobro. Šta je to rat učinio dobrog? Barem na ekonomskom planu?

Uprkos silnim razaranjima, te zaustavljenim ili zastarjelim i prljavim tehnologijama, BiH je izgubila paradigmatičnu bazno-energetskog kompleksa. Za podsjećanje, na grbu predratne BiH bila su dizajnirana dva dimnjaka koja sukljaju dim. Nakon rata dimnjaci su uglavnom pogašeni, ili čak porušeni, pogoni zaustavljeni. Stigma prljave tehnologije zauvijek uklonjena. Danas se u rijeci Bosni niže Zenice izbacuju salmonidne ribe! Nestvarno.

Evropska komisija podstiče turističku paradigmatičnu. Upravo ovih dana na čuvenom berlinskom sajmu turizma potencijalna klijentela opsjeda štand BiH. I to BiH kao jedinstvene turističke destinacije. Izrađen je raskošan katalog, poster, prospekti i ostali promotivni materijali. Težište je na eko-turizmu, odnosno sprezi zdrave hrane, čistog krajolika, predivnih rijeka i jezera, planina i banja, te parčeta jadranske obale. Turistički se promoviraju i vezane destinacije sa susjedima. Lijepe vijesti, zar ne? Turizam je, inače, najveći multiplikator radnih mjesta, te posve čista industrija.

Uz distrikt Brčko, to su dvije uspješne bh. priče.

2. Saniranje izbjegličke krize

POLITIČKE KALKULACIJE

Amir Sužanj

Bilans svakog rata na balkanskim prostorima je krajnje upitna kategorija u svakom pogledu. Pitanja karaktera rata, pravih ciljeva i posljedica provlače se još godinama nakon završetka borbi, a snage koje su ga vodile tumače ta pitanja onako kako im nalažu politička zbivanja.

Rat u Bosni i Hercegovini je specifičan, i to ne samo po brutalnosti, svireposti i razaranju. Zbog toga je i krajnji bilans krvavih zbivanja u našoj zemlji još daleko od svoje definicije, pa se

danas, deset godina nakon potpisivanja Dejtona, vrlo teško može govoriti o društvenim posljedicama izbjegličkih egzodusa tokom rata.

Odmah na početku suočavamo se sa činjenicom da ni danas ne postoje pouzdani podaci o broju raseljenih osoba i izbjeglica. Desilo se da su prve procjene, još 1996. godine, napravile međunarodne organizacije, u prvom redu UNHCR, specijalizirana agencija svjetske organizacije za pitanja izbjeglica. Njene procjene su da je iz svojih domova pokrenuto oko dva miliona ljudi, a u taj broj uračunate su sve kategorije. Godinama nakon rata sve zvanične institucije operisale su tim brojem, ali za bilo kakve projekte, pa čak i samo svođenje bilansa rata, ta procjena se ne može smatrati apsolutno mjerodavnom, smatra pomoćnik ministra za ljudska prava i izbjeglice Slobodan Nagradić.

«Tačno je da niko u BiH nema, niti je imao precizne podatke, ali nije problem ako je ta netačnost u granicama 2 ili 3 procenta. Problem je ako ta netačnost premašuje 30 posto. U ovom trenutku nema nijedne institucije koja ima tačne podatke, uključujući i ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Zato je ovaj problem veoma složen i sve ove migracije imaju daleko ozbiljnije socijalne posljedice nego što je to moguće sagledati u trenutku kad je taj proces počeo. Neke socijalne posljedice izaći će na vidjelo tek za nekoliko godina i tek onda ćemo biti u stanju da procijenimo najveći broj mogućih posljedica. Nema tih parametara, nema objektivnih kriterija kojim se mogu sagledati sve posljedice migracija.»

Upravo činjenica da nije moguće ni okvirno sagledati društvene posljedice prisilnih pomjeranja stanovništva po svim osnovama onemogućava svaki vid njihovog saniranja. Nije moguće praviti bilo kakvu strategiju razvoja bez približnih podataka sadašnje strukture stanovništva, tvrdi direktor Istraživačko-dokumentacionog centra iz Sarajeva Mirsad Tokača.

«Svako normalno društvo, svaka normalna država, morala je uraditi neku vrstu popisa stanovništva odmah '96. godine i dati niz odgovora. U prvom redu koliko je ljudi zaista imenom i prezimenom prognano, gdje su to oni sad, gdje žive, pa da se onda na bazi toga prave detaljni projekti o načinu i redu njihovog povratka. Milijarde dolara su potrošene uludo, a nema rezultata. To je jedna vrsta nečega što bi bilo mjerilo, ali postoje zaista nemjerljive štete za naše društvo. Razorena je jedna socijalna struktura. Bosna i Hercegovina je bila multietnička u najboljem smislu te riječi, zemlja u kojoj su ljudi živjeli na svim tačkama pod jednakim uslovima. Rat je zapravo pokrenut da bi se ta struktura razbila. Cilj je ostvaren - Bosna i Hercegovina kao društvo koje je postojalo '91. godine više ne postoji u nizu oblasti. Uzmimo obrazovanje. Vi imate segregaciju djece u mnogim krajevima Bosne i Hercegovine... jednu ludu formulaciju o dvije škole pod jednim krovom. Preko svega toga se prelazi, o tome se ne vode društvene debate. To su nemjerljive štete. Kuće ćemo rekonstruisati nekako, ali ljudske duše, posljedice koje su proizvedene u tom pogledu, razbijene porodice, raseljene ljude i tako dalje, tu se ne mogu napraviti nikakve klasifikacije jer su to potpuno nemjerljive kategorije.»

Čak i popis stanovništva, koji bi bio normalan u svakoj drugoj državi, u Bosni i Hercegovini poprima političke dimenzije, pa takav posao mnogi posmatraju kao legalizaciju rezultata rata. Međutim, bez tog projekta jednostavno je nemoguće odrediti bilo kakve strateške pravce razvoja industrije, poljoprivrede ili obrazovanja. Pored nacionalne strukture, koja je u ovom trenutku stalni prioritet svih političkih zbivanja, neophodno je znati starosnu, polnu, obrazovnu strukturu. Direktor Tokača vjeruje da su vladajuće strukture umnogome doprinijele stvaranju jednog kruga iz kojeg je teško izaći.

«Vi ne možete raditi mnoge druge projekte u sferi ekonomskog razvoja, socijalnog razvoja, rehabilitacije društva, ako nemate toga. To su bitni parametri za jednu državu koja je doživjela takva katastrofalna razaranja kakva je doživjela BiH, razaranja u svakom domu, u porodici, razaranja ekonomije, kulturnih dobara itd. Prema tome, vi morate imati određeni bilans da biste mogli projektovati stvari. To su pitanja koja moramo pokrenuti. Uzmite samo primjer Srebrenice. Gdje je otišao novac namijenjen Srebrenici. Pogledajte gdje žive funkcioneri tih opština - žive oko Sarajeva. Imamo jednu potpunu moralnu hipokriziju.»

Potpuno je jasno da bi i jedno sasvim uređeno društvo imalo velike probleme u definiranju posljedica tako dramatičnog pomjeranja stanovništva. Bosna i Hercegovina, koja je još razapeta između protivrječnosti sadašnjeg političkog trenutka, svođenje bilansa ostavlja za neka druga vremena. Sam početak procesa utvrđivanja posljedica, pokazuje da, bar zasad, ne postoje ekonomska, politička, statistička ili moralna mjerila kojima je moguće okončati takav posao. Za to

vrijeme, hiljade Bosanaca i Hercegovaca rasute su širom svijeta. Nema sumnje da je tim ljudima teško prihvatiti činjenicu da u svojoj zemlji vjerovatno više nisu ni obični statistički podaci.

II Hrvatska

1. Intervju s demografom dr. Svetozarom Livadom

NENADOKNADIVI GUBICI

Stojan Obradović

Koji su razmjeri i posljedice izbjegličkih egzodusa koji su se dogodili u ratovima na području bivše Jugoslavije?

- Egzodusom, progonom, istrijebljenjem, nazovite ga kako god hoćete, napravljen je zločin stoljeća. Uostalom za bivšu Jugoslaviju i Ruandu je osnovan poseban međunarodni sud za ratne zločine što samo po sebi dovoljno govori o razmjerima tragedije koja se dogodila. Jednom sam već govorio o tome da su zločini bili tako stravični da bi mogli reći kako nam se samo još kanibalizam nije dogodio. Skoro svaki peti stanovnik nekadašnjeg zajedničkog prostora je postao izbjeglica. Obezdomljeno je oko milijun i dvjesto pedeset tisuća porodica. Ratom krvi i tla i sistemom spaljene zemlje uništeno je negdje oko 4,5 tisuće ruralnih naselja i preko 400 njihovih gravitacionih središta, najčešće gradova. U Republici Srpskoj npr. preimenovano je 70 toponima. A prenominacija znači dokidanje kompletnog identiteta nekog kraja ili mjesta. U Hrvatskoj je dokinuto 52 toponima, uglavnom s srpskim predznakom. Do danas npr. nije vraćen ni toponim Srpske Moravice u Gorskom Kotaru iako tamo nije bilo srpske pobune.

U Bosni i Hercegovini je prognano 2 milijuna i 230 tisuća stanovnika od čega se u jednom momentu u Europi nalazilo oko 650 tisuća tih izbjeglica. Kada sam procjenjivao demografske gubitke onda sam vidio do kog apsurdna je sve to dovedeno. Posvuda je razarana toponomastika, onomastika, katastar, institucije, svetinje, najznačajniji civilizacijski spomenici (Ferhadija, Stari most, spomenici antifašizmu, knjižnice i same knjige)... Nekadašnjih oko 800.000 mješovitih brakova sa 7 milijuna potomaka dovedeno je u pitanje, pa su čak neki nudili i "antropološka" tumačenja o defektnosti takvih brakova.

RASTAKANJE SUPSTANCIJE

Posebno je teško procjenjivati indirektnu gubitke, tim više što se na tome nedovoljno radi a s proteklom vremena gube se tragovi. Po mojoj procjeni između 150 do 180 tisuća ljudi je ubijeno ili je umrlo od stresa. Građanski stalež je rastočen, uništena je srednja klasa, a najvitalniji kontingenti stanovništva bili su prisiljeni na iseljavanja. Srbija je po mojoj procjeni izgubila oko 350 tisuća najvitalnijeg kontingenta stanovništva, Hrvatska oko 180 tisuća, a za Bosnu i Hercegovinu možemo simbolično reći da je izgubila sve. Uništavala se i rastakala sama supstancija. Moramo znati da se ova društva još nisu u potpunosti oporavila ni od demografskih gubitaka iz II svjetskog rata, a posljedice ovog rata će se prenijeti duboko u 22. stoljeće. Posijali smo mržnju, razbukitali ksenofobiju, razorili susjedstvo, povećali etničku distancu, isfalsificirali povijest, a etnicitete sveli na plemenski nivo i do te mjere ih homogenizirali da smo ih zapravo - degradirali. Ekonomski, socijalno i biološki sve su države bivše Jugoslavije danas ispod predratnog nivoa.

Može li se procijeniti koliko je ljudi zauvijek napustilo svoje domove?

- Oko 2/3 prognanih su izgubili svoj zavičaj za sva vremena. To i jeste bila strategija rata. U Europi danas ima oko 28 milijuna izbjeglica. Pravilo je da kada postoji široka pomoć i podrška povratku vraća ih se tek oko 30 posto. Ali kada se u ime etnički novohomogeniziranih nacionalnih država taj povratak opstruira, onda se u najboljem slučaju, i to uz veliki međunarodni pritisak, vraća tek 10 do 25 posto izbjeglica. No poseban je problem u tome što je struktura tih povratnika katastrofalna, vraća se uglavnom starčad i ja te povratnike cinično nazivam "hodajući grobovi". Povratnici se zapravo i nemaju gdje vratiti jer su povratnička područja uništena ili bez ikakve ekonomske i socijalne perspektive. Pogledajte npr. prostor od Bihaća do Mostara ili hrvatske

prostore koji su bili dijelovi tzv. Srpske Krajine ili prostore bosanskih Hrvata u Posavini koji su spadali među najbogatije i urbano najrazvijenije dijelove BiH i vidjeti će te da su ti prostori danas do kraja devastirani i degradirani. To su muzeji zločina na otvorenom. Ja sam istraživao oko 1200 tih naselja u Hrvatskoj i utvrdio sam da je razoreno oko 24 000 kuća, oko 13 000 gospodarskih objekata, 182 zadružna doma, 56 ambulanti, 78 crkava, 29 muzeja, 189 groblja, 325 trgovina, 113 vodovoda, 96 trafostanica, industrijskih pogona 167, spomenika 520, krčama 211, zanatskih radnji 410, skladišta 118. Na tim područjima spaljene zemlje stvarni povratak je minimalan, a mnogo je vikend“povratnika“koji tu neće ostati živjeti. I tako se ostvaruju ciljevi rata. Također, vrši se bezuspješna kolonizacija pa je tako npr. na području Donjeg Lapca u Lici doseljeno oko 3000 Hrvata, a danas ih ima samo oko 280. Ti projektanti novih etničkih prostora osim što su zločinci su i neznalice pa pojma nemaju da takve kolonizacije nikad ne uspijevaju,

Svaki rat je zločin sam po sebi a građanski je zločin nad zločinima. Žrtve žena, djece, starčadi znatno su veće nego vojne. Stratezi rata žrtvuju čitave teritorije i njihova stanovništva zbog svojih planova. Razaraju, na osnovu planskih analiza, naselja s niskom infrastrukturnom ponderacijom, dok se naselja s razvijenijom infrastrukturom čuvaju za kolonizaciju. Ono što bi mogli reći za rat koji se ovdje dogodio jeste sljedeće: ne mrze se toliko etniciteti, koliko se vole njihova oteta dobra. U anarhiji građanskog rata bilo je državotvornog sistema i zato su angažirani intelektualni zločinci.

NEUSPJELE KOLONIZACIJE

O problemima prognaničkih i izbjegličkih egzodusa i etničkih čišćenja najčešće se govori u političkom kontekstu. Međutim, potpuno su zanemareni njihove socijalne, ekonomske i demografske posljedice. Postoje li saznanja o tim posljedicama u Hrvatskoj? Što u razvojnom smislu za zemlju kao Hrvatska znači gubitak nekoliko stotina tisuća njenog stanovništva?

- U Hrvatskoj uopće ne postoji spoznaja demografska, ni ekonomska ni socijalna ni kulturna što znači progon Srba. Hrvatska ima poremećeno demografsko stablo. Ima veliku dijasporu, velike kanale emigracije i vrlo niski natalitet, ali unatoč toga čista nacionalna država i izgon Srba smatraju se velikim dostignućem i ostvarenjem nacionalnih ciljeva. Nažalost nema ni ekonomskih ni socioloških ni antropoloških istraživanja koja bi pokazala koja je sudbina i koje su posljedice opustjelih naselja.

Demografski, ako pogledate, kada je u Hrvatskoj uništeno oko 1500 naselja od čega su oko 300 uništile paravojne jedinice, a oko 1200 ih je uništila država, to znači pustoš i jedan nenadoknadiivi gubitak i šok. Oko pola milijuna hrvatskih Srba je sada van Hrvatske i Hrvatska to ne može nadoknaditi nijednom biološkom supstancijom nego da počne uvoziti ljude. I ona je to i počela kolonizacijom Hrvata iz Bosne ali ih ne može zadržati i radno osposobiti ni na jednom od koloniziranih područja jer na njima nema razvoja. Tamo žive generacija čiji pripadnici u prosijeku imaju 5 -7 kroničnih bolesti, koji su socijalno isključeni i koji su postali socijalni teret. Demografski oporavak stanovništva je vrlo složena i zahtjevna društvena operacija.

Dehumanizacija prostora etničkim čišćenjem kao nekom vrsti najvećeg zločina stoljeća predstavlja kompletnu destrukciju i degradaciju i ljudi i prostota i institucija. Na tim prostorima zamire sve. Ja sam tri godine istraživao te prostore i vi gotovo nigdje ne možete sresti ni - vrapca pokućarca. Eto kakvu pustoš to ostavlja za sobom. I oni koji se tamo vraćaju dovedeni su u očajnu situaciju, pretvoreni u puke socijalne slučajeve i na tim područjima gotovo da važi ona "kako živi zavide mrtvima".

SAMO POVRAK POKREĆE RAZVOJ

Da li je u tim područjima moguće pokrenuti razvoj bez povratka i kakva je danas uopće gospodarska i socijalna situacija i perspektiva tih područja? Koliko je vrijeme potrebno za oporavak i kakvu razvojnu politiku na tim područjima uopće treba voditi? Da li je i više od deset godina od egzodusa još moguće poticati i očekivati povratak?

- Nije moguć razvoj bez povratka jer, kao što sam već rekao, ni jedna kolonizacija nije uspjela. Samo domicilno stanovništvo može gajiti bilo života, tradiciju, održavati institucije nadgradnje. Nažalost u mjestima povratka mi danas nemamo nikakvog razvoja. To je za Hrvatsku u kojoj to pogađa jednu trećinu njenog katastarskog prostora - katastrofalno. Ta se područja dodatno zanemaruju i "truju" reciklažom posljedica rata. Da bi došlo do obnove u punom smislu

neophodan je povratak i to povratak vitalnog stanovništva. Trenutno ima oko 50.000 mladih srpskih izbjeglica (te popise ima Srpski demokratski Forum) koji bi se željeli vratiti, ali socijalna i gospodarska nesigurnost, strahovi i prijetnje (direktni i indirektni) kojima su izloženi to onemogućavaju. A obnova uz povratak trebala bi trajati najmanje 2 do 3 generacije. A kakvoj obnovi zapravo mi govorimo kada u trista naselja gdje se ta obnova navodno vrši nema npr. struje.

Da bi se ušlo u ozbiljnu obnovu tih prostora trebalo bi najprije napraviti inventuru zatečenog stanja, odnosa ljudi, prostora i institucija. Zatim treba utvrditi potrebe povratka i saobraziti ih s novonastalom institucionalnom situacijom. Tamo gdje nema institucija, a ljudi idu za institucijama, nema mogućnosti razvoja. (Srbi u Hrvatskoj nemaju ni jednu propulzivne instituciju osim oklajštrene Pravoslavne crkve bez vjernika.)

I još jednu važnu stvar u ovome treba znati, a to je da nema razvoja gradova bez razvoja njihova okoliša, njihove ruralne pozadine. A upravo je taj okoliš i ta ruralna pozadina vrlo često poremećena ili čak potpuno uništena. Posljedica toga je i urbana centralizacija, a ona producira provincijalizaciju, materijalnu i duhovnu. Kada govorimo o povratku važno je još istaći da bi se trebao organizirati koliko je god moguće kolektivno vraćanje jer se u prvom redu radi o ruralnim sredinama a tu je osjećaj zajedništva i međusobne ovisnosti znatno izraženiji. Gospodarski potencijal tih, sada ispražnjenih područja, je velik i ako bi država pokrenula sustavan i ambiciozan plan njihove obnove vrlo brzo bi investicijske i profitne vrijednosti prepoznali i europski ulagači i to bi naravno onda ubrzalo čitav proces. Međutim, za tako nešto potreban je ozbiljan državni plan povratka i obnove a ne tek puko zadovoljavanje forme zbog međunarodnih zahtjeva.

2. RIM - ZADAR via STRASBOURG i NEW YORK

Goran Vežić

Osamdesetogodišnja umirovljena djelatnica Crvenog križa Krstina Blečić, premda je žena bez adrese, dobila je za Međunarodni dan žena „poklon“ iz Strasbourga. Tada, 8. ožujka, Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava proglasilo se nenadležnim u predmetu tužbe Krstine Blečić protiv države Hrvatske od koje je ona tražila povrat stanarskog prava na općinski stan u Zadru kojeg je napustila ratne godine 1991. i u koji joj je onemogućen povratak.

Vesna Piglucci, kći Krstine Blečić koja živi u Rimu, redovito je ljeti dolazila majci u posjet u Zadar. "U srpnju 1991. već je počeo rat i muž i ja smo odlučili ne ići u Zadar nego pozvati majku u Rim. Planirala je ostati kod nas do kolovoza. No onda se zbog rata, tada 65 - godišnja žena više nije mogla vratiti kući", kaže Vesna Piglucci.

SUD NIJE HTIO VRUĆI KRUMPIR

Prisilna Rimljanica Krstina Blečić je nakon tri mjeseca boravka kod kćerke čula da joj je u stan u Krležinoj ulici uselila obitelj s dvoje djece. "Majka je telefonirala, a taj čovjek joj je rekao da dođe kad god hoće, da je stan njen. Onda joj je nakon 15 dana poručio joj je da ne treba dolaziti jer da je on dobio rješenje za stan", kaže Vesna Piglucci.

Prije godinu i po dana prvostupanjsko Malo vijeće suda u Strasbourgu je dalo za pravo hrvatskoj državi koja je oduzela gđi Blečić stanarsko pravo ocjenjujući da "eskalacija oružanog sukoba ne opravdava napuštanje grada jer je ta situacija jednako pogodila sve građane". U najmanju ruku upitna teza suda da je eskalacija oružanog sukoba "jednako pogodila sve građane". "Sud se vjerojatno rukovodio činjenicom da su pred zakonom svi jednaki. No, da li su zaista u to vrijeme svi bili jednaki? To je bio period kada se ipak ulazilo u stanove na nasilan način", kaže splitski odvjetnik Jadran Franceschi koji se bavi sličnim slučajevima. Za čitavu priču o gđi Blečić nije nebitno to što je ona crnogorske nacionalnosti.

Stanarsko pravo je Krstini Blečić bilo, formalno, oduzeto zato što u njemu nije boravila šest mjeseci, kako je ro tadašnji zakon regulirao. "Nisam ja prekršila zakon nego oni koji su dali rješenje novom stanaru", tvrdi Krstina Blečić. "Rješenje su mu izdali tri mjeseca i 10 dana nakon mog odlaska u Rim, a ne nakon šest mjeseci. Uz stanarsko pravo uzeli su mi i sve iz stana."

I to bi bio meritum ovog slučaja ali drugostupanjsko Veliko vijeće Europskog suda za ljudska prava nije o njemu raspravljalo - ono se proglasilo nenadležnim većinom glasova. Jedanaest sudaca je bilo za takovu odluku, a šestorica protiv. Tako je presuda ostala nepotpuna u

definiranju obveza Hrvatske prema bivšim nositeljima stanarskog prava, kažu u Međunarodnom komitetu za ljudska prava koji je prvi reagirao na stav suda u Strasbourgu. "Mi smo očekivali da će sud ući u meritum ovog pitanja, ali nisu htjeli jer su ovo pitanje shvatili kao vruć krumpir", kaže razočarani Massimo Moratti, savjetnik Međunarodnog komiteta za ljudska prava u Sarajevu, koji je i sam bio uključen u ovaj slučaj.

GOSTOVANJE DUGO 15 GODINA

Sud se proglasio nenadležnim zato što je Hrvatska Europsku konvenciju o ljudskim pravima potpisala tek 1997. godine, a događaji iz žalbe su se zbili prije tog vremena:

"To jasno pokazuje doktrinarni stav suda da se oni time ne mogu i ne trebaju baviti i upućuje one koji su puni jugonostalgije na to da Jugoslavija nikada nije ratificirala konvencije za zaštitu ljudskih prava", kaže predsjednik Hrvatskog helsinškog odbora, Žarko Puhovski.

Dobro, Jugoslavija sa svojim pravom je prošlo vrijeme, ali što je s Hrvatskom?

"Po mom sudu je jedino pitanje može li se političkim, da ne kažem moralnim, pritiscima postići nešto da država shvati sebe kao odgovornu za te stvari i da poduzme nešto za pomoć tim ljudima, ali osobno ne vjerujem da je to nešto što možemo očekivati. Nema se volje za to", kaže Puhovski.

Odvjetnik Krstine Blečić Toni Vukićević smatra da je sud treba ući u meritum ovog slučaja jer se radi o kontinuiranom kršenju ljudskih prava što jest započelo 1991., ali je i nastavljeno poslije 1997., kad je Hrvatska ratificirala Europsku konvenciju.

Krstina Blečić je bila prva od onih koji su tijekom rata izgubili stanarsko pravo i koja je sa svojim žalbama stigla do Strasbourga. Stanovnica Zadra od 1953.godine do daljnjeg će nastaviti svoje petnaestogodišnje gostovanje u rimskom domu svoje kćeri.

10 TISUĆA BIVŠIH NOSITELJA STANARSKOG PRAVA ŽELI KUĆI

Je li pravosuđe, ne i pravda, reklo svoje kad je u pitanju sudbina Krstine Blečić pitali smo odvjetnika Vukićevića: "Ostala je još samo jedna mogućnost, a to je Komitet za ljudska prava pri Ujedinjenim narodima, ali mana tog postupka je da odluka Komiteta nema veliku izvršnu snagu kao što bi je imala odluka Europskog suda. Odluke Komiteta za ljudska prava su više deklarativne."

Paradoks je da je svojevremeno Županijski sud u Zadru dao Krstini Blečić za pravo i presudio je da se može vratiti u svoj stan. Odluku sudaca koji su početkom devedesetih živjeli u Zadru pod granatama, i koji su znali da nije bio jednostavan povratak u grad, poništio je hrvatski Vrhovni sud.

Dvadeset i tri tisuće ljudi, odnosno obitelji, poput Krstine Blečić, po hrvatskim zakonima nemaju pravo povratka u stan u kojem su živjeli, ali imaju pravo na povratak u Hrvatsku, odnosno mogli su tražiti dodjelu drugog stana u najam ili građevni materijal za gradnju kuće. To je zatražilo skoro 10 tisuća izbjeglica. Državni tajnik u Ministarstvu mora, turizma, prometa i razvitka Damir Špančić, kaže da će njihov povratak završiti u sljedeće tri do četiri godine. Povratak je spor, ali ipak brži od pravde za Krstinu Blečić.

III Srbija i Crna Gora

1. IZBEGLICE DANAS, POSLE VIŠE OD DECENIJE U MIRU

Katica Bengin, pomoćnica pokrajinskog sekretara APV za lokalnu samoupravu

Iako je za većinu prošla decenija, za neke već i petnaest godina izbeglištva, procesu povratka još se ne nazire kraj.

"Sarajevskom deklaracijom", koju su potpisali ministri triju zemalja, uz podršku međunarodne zajednice, dogovoreno je da se taj proces u regionu završi do decembra 2006. godine. Za veći deo međunarodne zajednice to će i biti kraj angažovanja u pomaganju izbeglima.

Jedino u Srbiji, pa ni u Vojvodini, još nema čak ni realnog i objektivnog odnosa prema procesu povratka, ili trajnog zbrinjavanja onih koji su ovde prisilno došli.

Mnogo pitanja, a malo odgovora

Od silne upotrebe već istrošene, još su u upotrebi reči: manipulacija, politička (zlo)upotreba, politizacija, cilj ili posledica rata ... Upotrebljavamo ih kada govorimo o izbegličkoj populaciji kod nas. Ni u jednoj od njih, međutim i ne nazire se odgovor na bar jedno od mnogih pitanja: gde ćemo i od čega ćemo živeti, šta ćemo raditi, kako i zašto (ni 11 godina posle rata) nije normalizovan život?

Tihi dolazak u Vojvodinu trajao je i pre 1995. Dolazili, uglavnom, ljudi iz urbanih delova Hrvatske. U tom periodu aktuelna politika se vodi kadrovskim popunjavanjem pokrajinskih institucija ljudima iz Krajine (manje iz drugih delova ex-Jugoslavije). Vitalne organizacije, dobrostojeće firme i javna preduzeća "osvežavaju" se direktorskim i šefovskim (preko noći otvorenim) radnim mestima, na koja se, mimo svih konkursa, zapošljavaju izbegli. Mnogi od tih "šefova" dobijaju i društvene stanove, koje, zatim, za bagatelnu otkupljuju. Istovremeno, prave se tajni spiskovi, na osnovu kojih domaće stanovništvo postaje tehnološki višak i mnogi od njih, prvi put nakon poluvekovne soc-romantike, ostaju bez posla.

Veliki talas izbeglih u Vojvodinu je stigao 1995. godine, nakon "Oluje". Prva reakcija domaćeg stanovništva bila je šok nad sudbinom proteranih ljudi. Međutim, dolazak više od 200 hiljada ljudi u samo nekoliko dana u tada već (materijalno) iscrpljenu Srbiju, digao je tenziju. Kod domicilnog stanovništva izazivao je veliku zabrinutost i uslovio obostranu lavovsku individualnu borbu za opstanak. Snalazio se kako je ko znao, pa je procvetala "siva zona" ekonomije: tolerisan je rad "na crno", naročito za pijačnim tezgama, a najunosnije zanimanje postalo je ulično "dilerisanje" stranom valutom.

Da se popišemo!

Vlasti su rešile da popišu, odnosno registruju izbegle, jer su procenile da bi, međunarodnim donacijama, obezbedile socijalni mir. Prvi popis obavljen je 1996. Tada je, bezočno, preuveličan broj izbeglih. Prikazana je brojka od milion 200 hiljada ljudi, a zdušno je projektuje tadašnja republička komesarka, "čuvena" Bratislava Buba Morina (prema pisanju štampe, danas uživalac penzije DB-a). Narednim popisom, 2001. godine, iskazano je gotovo 500 hiljada izbeglih i na to dodata jedna od posledica rata sa svetom (onog na Kosovu, 1999.) od 200 hiljada raseljenih. Najzad, krajem 2004. počinje i treći popis, čiji rezultati, ni više od godinu dana posle, nisu objavljeni. Jedino je saopšteno da se poslednjem popisu odazvala 141.000 izbeglih. Danas se ta brojka uzima kao faktičko stanje, jer kao da se više niko ne seća činjenice da je to samo broj onih koji su "pristupili popisu".

Uzگرد budi rečeno: novac za sva ta tri popisivanja obezbedila je beogradska kancelarija UNHCR-a, a obavili su ih zaposleni u Republičkom komesarijatu i poverenici u lokalnim samoupravama. I to u redovnom radnom vremenu, ali za honorar, dakle: osim plate. "Savesno" su dva puta popisivali ono što su već imali 1996. godine. Prema važećim propisima, izbeglice u Srbiji mogu biti samo oni kojima su izgorele matične knjige i još određen broj NN lica. Sve u svemu: nekoliko hiljada ljudi. A o njima "brine" 70-tak zaposlenih u Republičkom komesarijatu i još oko 200 njih u opštinskim poverenstvima. Gotovo da svaki izbegli ima "svog" činovnika, koje plaćaju poreski obveznici u Srbiji.

Kako zadržati problem?

To što je prethodno rečeno uzگرد, stvarni je modus vivendi gotovo svih u Srbiji koji "brinu" o izbeglicama: treba trajati i što duže opstati. Na pomolu su dugo najavljivane izmene Zakona o izbeglicama, donetog 1992. godine, kao izraz potrebe da se tadašnji novonastali proces, izazvan ratom, legalno uredi. Suština mu je bila: zbrinjavanje ljudi, njihova evidencija i dodela statusa.

Republički komesarijat svoju šansu vidi u izmenama Zakona. Iz ponuđene radne verzije jasno se sagledava namera predlagača da sebi obezbedi trajanje "ciglom i malterom". Sve je toliko iskomplicirano da je idealno za "konstruktivno" bavljenje ovim problemom u nedogled. Dugo najavljivani krediti za dobrostojeće izbeglice omogućiće rešavanje njihovog problema kroz biznis. Komesarijat će biti menadžer, komisija, zajmodavac, zakupodavac... Lokalnom integracijom,

najavljenom tim kreditima, biće zbrinuto oko 1.000 dobrostojećih izbegličkih porodica, s visokim primanjima, jer je projektovana mesečna rata 150 – 180 evra.

Mada bi glavna briga države trebalo da budu socijalno ugrožena izbegla lica, njima su, kao neprofitabilnim, uskraćene mogućnosti za dobijanje kredita. Njima će, već, biti ponuđena neka nova obećanja, koja kao i sva prethodna – neće biti ispunjena. Kako bi i mogla da budu ispunjena u državi s milion nezaposlenih i milion i po siromašnih.

Kolektivna muka

"Mesto nedostojno za život čoveka", kolektivni centri za smeštaj izbeglih, bili su (a i još su) utočište mnogim najsiromašnijim i najugroženijim prinudnim došljacima u Srbiji. Vreme je, na žalost, učinilo da su ljudi utrnuli od stvarnosti, silom prilika se adaptirali, pa kolektivni centri žive i danas. U 2002. godini Komesarijat je prioritetom proglasio zatvaranje tih centara i ljudskije trajno zbrinjavanje ljudi u njima. Rezultat je: od 420 tadašnjih kolektivnih centara, ostalo ih je 180. U Vojvodini je danas oko hiljadu ljudi smešteno u 20-tak kolektivnih centara.

Status quo omogućava inferioran i nedosledan odnos Komesarijata. Čak i nakon zvaničnog zatvaranja nekog centra, često ljudi nastavljaju da žive u tim objektima. A zadatak Komesarijata je da nakon gasenja kolektivnog centra objekat vrati u prvobitno stanje, odnosno preda ga vlasniku, najčešće lokalnoj samoupravi. Ovako je "zatvoren" centar, ali s ljudima u njemu "vruć krompir" u rukama opštinske vlasti i građana i predmet trvenja među domaćim življem i izbeglima.

Istina je da bar dve trećine ljudi ne ispunjava uslove za boravak u centru: vratili su imovinu u zemlji porekla, dobili ovdašnje državljanstvo, zaposlili se, stekli su nekretnine u Srbiji ... Dešava se da, živeći u kolektivnom centru, kontrolišu svoju ovdašnju nekretninu koju rentiraju, leta provode u obnovljenim kućama u zemlji porekla, a zime u centru, gde se struja, voda, grejanje i ostale dažbine i dalje plaćaju iz državnog budžeta. Takvi primeri ne samo da su zloupotreba sami po sebi, nego pokazuju i koliki je stepen nesolidarnosti među izbeglima, naročito prema socijalno najugroženijim, kojima bi smeštaj i u tim neuslovnim objektima, a na zloupotrebljenim mestima, bio znatno poboljšanje položaja.

U dugom trajanju, kolektivni centri imaju svoju "biznis šemu" i za neke lokalne samouprave. U jednoj maloj, nerazvijenoj opštini na severu Bačke, nikad nije postojao kolektivni centar, ali je zato godinama novac iz državnog budžeta uplaćivan opštini za tu namenu. Kako – nikom nije jasno!

Zemlje porekla

Bosna i Hercegovina je privatnu imovinu vratila izvornim vlasnicima, a stanarska prava priznala kao vlasništvo. Time je učinjen i važan psihološki efekat u smanjivanju tenzija među sva tri tamošnja najveća naroda. A posledica je: povećanje ponude na tržištu nekretnina, a onda i pad cena. Na mnogim vraćenim objektima i u Republici Srpskoj i u Federaciji BiH, često su istaknute table koje oglašavaju prodaju, a na njima su srbijanski brojevi kontakt-telefona.

Republika Hrvatska je proces povrata nekretnina, ali i drugih stečenih prava, maksimalno zakomplikovala i razvukla. To, možda, može da se razume, ali ne može da se opravda. Ponuđena kategorija "stambeno zbrinjavanje" zburila je ljude, a sporost u implementaciji izazvala skepsu. Predloženo rešenje, najbliže stanarskom pravu, podržala je međunarodna zajednica i ono je realnost od koje bi trebalo iskoristiti maksimum. Misija OEBS-a u Hrvatskoj održala je mnoge tribine u Srbiji, objašnjavajući ljudima ponuđeni koncept i ističući važnost podnošenja zahteva, odnosno popunjavanja formulara za "stambeno zbrinjavanje". I predstavnici srpske zajednice u Hrvatskoj takođe su apelovali, gotovo molili bivše nosioce stanarskih prava da u ponuđenom roku podnesu zahteve.

S druge strane, neke nevladine organizacije bojkotovale su proces, ubeđujući ljude "ništa vam to ne vredi". Posebna priča je ponašanje ljudi u Republičkom komesarijatu Srbije za izbeglice. Manja grupa, čini se autističnih ljudi okupljenih oko Komesarijata, najčešće bez mogućnosti da se vrati u zemlju porekla, a ovde rešenog stambenog pitanja, vodi sopstvenu, sterilnu borbu, odbijajući svako ponuđeno rešenje druge strane. Sva prethodna "promućurnost", koja se ogledala u izricanju "istorijskih NE", došla je do izražaja i u ovom slučaju. Stav Komesarijata je jasan: ili nekadašnji stanovi, ili keš i to po tržišnoj vrednosti. Alternative nema! Niko u Komesarijatu, a ni bilo ko drugi u ovoj našoj čudnoj državi, ne razmišlja o tome da će jednog dana neko morati izaći pred izbegle i preuzeti odgovornost, pa reći: "mi smo vas podsticali da opstruišete stambeno

zbrinjavanje, a sada ste ostali i bez bivšeg društvenog stana, i bez novčane naknade za njega, ali i bez mogućnosti da ostvarite stambeno zbrinjavanje"! Ta opcija, na žalost, najbliža je stvarnosti. Potvrđuje to i obećanje predstavnika srpske zajednice u Hrvatskoj: samo onaj ko je podneo zahtev za stambeno zbrinjavanje neće ostati bez ičeg.

Bilo kako bilo, u Srbiji je podneto nešto više od 9.000 zahteva, najviše za Karlovac i Osijek, dok će 7.900 ući u proceduru. A oduzetih stanarskih prava je, prema podacima OEBS-a, više od 30 hiljada, a prema našoj usmenoj statistici čak 50 hiljada.

Informisanje ćutanjem

Komparativno praćenje rešavanja izbegličkog pitanja u zemljama u regionu omogućilo bi pravovremeno i detaljno informisanje izbeglih koji su utočište pronašli u Republici Srbiji. Ovdašnji nadležni Komesarijat, međutim, isključivo se posvetio lokalnoj integraciji, potpuno ignorišući sve što je u vezi s povratkom, prepuštajući nevladinom sektoru brigu za obaveštavanje i o toj, često najželjenijoj mogućnosti. Detaljne informacije i instrukcije Komesarijat je uputio samo kada je bilo reč o poslednjem popisu. Bili smo u prilici da desetak puta dnevno u programu javnog servisa, dakle Radiotelevizije Srbije, gledamo specijalno napravljen spot, koji je pozivao ljude da se po treći put registruju.

Rešavanje problema izbeglica kod nas je na nivou opšteg, deklarativnog i načelnog i zato su nam uloga i uticaj u pregovorima marginalni, nestručni i nekompetentni. Godinama su pogledi izbeglih uprti u Komesarijat, u njemu oni prepoznaju državu, instituciju koja treba najviše da brine o njima i na najbolji način rešava njihove probleme. Većina i ne sluti da im baš Komesarijat uskraćuje informacije, jer se tako stvara idealan teren za manipulaciju. Umesto kolektivnog, a zašto ne i pojedinačnog ohrabrenja, podrške i instrukcije u vezi s povratom svih imovinskih i stečenih prava u zemlji porekla, iz Komesarijata se izbeglicama upućuje ćutanje, do ignorisanja. Jasno: s ljudima koji nemaju informacije, a materijalnih dobara gotovo da nisu ni imali od kad su došli ovamo, lako se manipuliše i ostvaruje finansijski, ili politički profit.

Neobjektivnoj slici rešavanja izbegličkog problema u regionu, koja je preovlađujuća u našoj javnosti, doprinose i mediji. Novinari i urednici, pripadnici izbegličkog korpusa, neguju negativan i subjektivan pristup tom problemu. Prenose samo negativnosti, samo njih naglašavaju i naravno osuđuju. Pozitivnih primera iz zemalja porekla nema ni na našim "velikim" medijima. Nijedna emisija, nijedna panel-diskusija, u kojoj bi se ukrstili mišljenja i stavovi ljudi s različitih strana o tom problemu, još nije zavredila programsko-uredjivačku pažnju naših medija s nacionalnom frekvencijom.

2. IME I PREZIME: IZBEGLICA, RASELJENI, POVRATNIK ...

Goranka Jednak

Prema važećem Zakonu o izbeglicama Republike Srbije, pod tim pojmom se smatra svaki građanin koji je usled pritiska hrvatske vlasti ili vlasti u drugim republikama, pretnje genocidom kao i progona i diskriminacije na verskoj i nacionalnoj osnovi ili političkog uverenja bio prinudjen da napusti svoje prebivalište u tim republikama i izbegne na teritoriju Srbije.

Koliko nas, stvarno, ima

Nakon vojno-polijskih akcija «Bljesak» i «Oluja» izvedenih u maju, odnosno avgustu 1995. godine na teritoriji Srpske Republike Krajine, danas Republike Hrvatske, u Srbiju je u izbegličkim konvojima stiglo gotovo pola miliona ljudi. Njihov status je bio status progannika. Sukobi na Kosovu i Metohiji u Srbiju su doveli više od stotinu hiljada ljudi nealbanske nacionalnosti koji su dobili status interno raseljenih lica.

Prema podacima popisa Republičkog Komesarijata za izbeglice iz 1996. godine u Srbiji je registrovano 537.937 izbeglica i 79.791 ratom ugroženo lice. Danas je taj broj mnogo manji. Mnogi izbegli iskoristili su mogućnost i podneli zahtev za dobijanje državljanstva Republike Srbije. Prema poslednjoj registraciji, sprovedenoj početkom 2005. godine, na teritoriji Srbije zabeležena je oko 141 hiljada izbeglica.

Ostati, ili se vratiti

Nacionalnu strategiju za rešavanje pitanja izbeglih, usvojila je 2002. godine Vlada Srbije. Tom strategijom definisana su dva paralelna i jednako važna cilja: povratak u zemlju porekla i integracija.

Vlada Republike Srbije pokušava da nadje mogućnosti da trajno reši pitanje izbeglica – kaže portparol republičkog komesarijata za izbeglice Saša Damjanović. Od Banke za razvoj Saveta Evrope smo zatražili kredit od 20 miliona evra radi izgradnje 1000 stanova za izbeglice. Dakle, to je kredit, ne donacija. Ti stanovi bi bili namenjeni, pre svega, bivšim izbeglicama koje su, uzevši državljanstvo Republike Srbije, odlučile da ostanu, kao i onima kojima je izbeglički status potvrđen, a imaju mogućnost da otplaćuju kredit. Ideja nam je da dobijemo što duži grejs period, kako bi rata bila prihvatljiva za otplatu. Prema ugovoru, 20% dobijenog novca bilo bi utrošeno za rešavanje socijalnih slučajeva u lokalnim samoupravama, koje će ustupati zemljište za izgradnju tih stambenih objekata.

Prema procenama Komesarijata za izbeglice, u treće zemlje, od 1993. godine, otišlo je oko 30.000 lica. U zemlje porekla iz Srbije se vratilo više od 120.000 izbeglih: Bosnu i Hercegovinu 64.000, a u Hrvatsku 58.500 ljudi. Na pitanju rešavanja problema izbeglica najviše je učinjeno u Bosni i Hercegovini – kaže Damjanović. Gotovo 95% problema je rešeno, incidenti su retki, bezbednosna situacija stabilna. Najveći problem je loša ekonomska situacija prouzrokovana nedostatkom zaposlenja.

S druge strane, povratak u Hrvatsku ide mnogo teže, jer, pre svega, bezbednost povratnika još nije obezbeđena. Svedoci smo povremenih hapšenja povratnika, neopravdanih zadržavanja u pritvoru, različitih vrsta maltretiranja i otežavanja repatrijacije. Ne smemo zaboraviti ni pitanje povratka privatne svojine i stanarskih prava. Srbija insistira na pristupu pravima i to ne samo pravu na imovinu, već i pravu povratnika na zaposlenje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, slobodan život i neugrožavanje.

Za ostanak nema se kako, a za povratak nema se gde

Stanarska prava u Hrvatskoj uglavnom su oduzeta po sili zakona kojim je propisan krajnji rok od 90 dana za nosioce stanarskog prava da se vrate u svoje stanove. To je bilo praktično nemoguće ispuniti pošto su nosioci stanarskih prava bili uglavnom bez dokumenata. U pravnom sistemu Republike Hrvatske, osim ostalog, uskraćeni su svi pravni lekovi i bilo kakva sudska i ustavnosudska zaštita prava na dom kategoriji nosilaca stanarskog prava. Jednostranim oduzimanjem stanarskog prava prekršena je Okvirna konvencija Saveta Evrope o zaštiti nacionalnih manjina, jer su pretežno oštećeni pripadnici srpske nacionalnosti. Prekršena je i Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i to pravo na dom i pravo na mirno i nesmetano uživanje imovine.

Hrvatska Vlada je, protivno Dejtonskom i Sporazumu o sukcesiji zemalja bivših članica SFRJ, ukinula stanarsko pravo. Oko 30.000 porodica je na taj način ostalo bez stanova, a sada im hrvatska Vlada, umesto stanarskog prava, nudi polovična i neprihvatljiva rešenja, kao što je stanarsko zbrinjavanje – kaže predsednik Regionalnog odbora za pomoć izbeglicama Vojvodine i član Podobora Radenko Popić. On smatra da bi međunarodna zajednica trebalo da primora Hrvatsku da tu obavezu ispuni, kao što je to uradila u Bosni i Hercegovini, gde su stanarska prava bezuslovno vraćena.

U Sarajevu je 31. januara 2005. godine na ministarskom nivou potpisana Sarajevska deklaracija. Ministri za inostrane poslove Srbije i Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske obavezali su se da će učiniti sve kako bi se trajno rešilo pitanje izbeglica na prostoru bivše Jugoslavije do kraja 2006. godine.

U tom projektu učestvovali su UNHCR, OEBS i Savet Evrope. Ideja je stvaranje «road map», odnosno «zajedničke matrice» za sprovođenje niza mera neophodnih za trajno rešavanje pitanja izbeglica u regionu i ostvarivanja njihovih prava - kaže portparol Komesarijata za izbeglice republike Srbije Saša Damjanović.

Treći talas: izbeglice iz svoje države

Raseljenih sa Kosova i Metohije ima 230.000, podatak je Koordinacionog centra za KiM. U Crnoj Gori je utočište pronašlo 18.000, mahom iz Metohije. Od onih koji su prešli administrativnu granicu i stigli u Srbiju, 13.000 njih je smešteno u Vojvodini, dok su ostali u Beogradu i centralnoj

Srbiji.

Oni su treći talas izbeglih koji je stigao u Srbiju i najteže su "prošli" - kaže predsednica Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju Sanda Rašković Ivić. Prvi talas je stigao 1991. godine iz Hrvatske, drugi, takodje iz Hrvatske posle akcija «Bljesak» i «Oluja» leta 1995. godine i sada ovaj treći talas od gotovo četvrt miliona ljudi koji su napustili svoj dom, a ostali u svojoj zemlji, ali bez valjanog smeštaja. Stanovništvo u Srbiji je već je bilo iscrpljeno izbegličkim problemima, ratom, sankcijama i bombardovanjem, tako da su ljudi sa Kosmeta olako dobijali etiketu «nekoga ko tu smeta». Ne zato što zaista smeta, nego zato što se narod umorio od zbrinjavanja pridošlih.

Vlada Srbije obezbedila je za interno raseljene, koji su bili zaposleni u državnim organima, da primaju platu i na taj način budu zbrinuti. S druge strane, nisu zbrinuti oni koji su se bavili poljoprivredom, oni koji su radili privatno i svi drugi koji nisu bili u državnoj službi. Njima je omogućeno da, ukoliko ispunjavaju uslove, primaju socijalnu pomoć.

Budući da su raseljeni građani ove zemlje, oni podležu svoj zakonskoj regulativi kao i ostali građani Srbije. Medjutim, to za raseljene nije olakšavajuća okolnost. Naime, prema našim podacima registrovano je 1.300 nestalih lica i isto toliko porodica tih nestalih lica – kaže Sanda Rašković Ivić. Prema našem zakonu, dok se čovek ne oglasi mrtvim, članovi porodice ne mogu ništa da naslede, ne može stan da se proda, ne može da se registruje auto. Dakle, oni su u blokadi. Preostaje im da svog bližnjeg proglase mrtvim i da tek onda ostvaruju prava koja im pripadaju. Sličan je i problem s prebivalištem, za čije dokazivanje je neophodno neverovatno mnogo dokumenata.

Kolektivni centri kao kolektivna sramota

Na teritoriji Srbije, početkom 2002. godine, u 388 kolektivnih centara bilo je smešteno 26.863 lica. U septembru te godine Komesarijat za izbeglice počeo je planski da zatvara kolektivne centre, u skladu s Nacionalnom strategijom za trajno rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica. U Srbiji i na Kosovu sada ima 121 kolektivni centar. U njima je smešteno 10.500 ljudi, od kojih je 60% raseljenih s Kosova, a za njihovo finansiranje iz budžeta je izdvojeno oko 15 miliona evra.

U kolektivnim centrima živi 11% interno raseljenih. To su oni koji imaju najmanju moć adaptacije na novu sredinu, mahom stari ljudi, bolesni ili samohrane majke – kaže predsednica Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju Sanda Rašković Ivić. Njima je država obezbedila krov nad glavom, struju, grejanje, vodu i hranu. Imamo i takozvane "divlje" kolektivne centre, odnosno nepriznate. To su prostori u koje su ljudi ušli, osposobili ih za život, ali država nema potpisane ugovore sa vlasnicima prostora o korišćenju tih prostora, pa ih ne može ni sistemski finansijski pomoći.

Cilj države je da lica iz kolektivnih centara što pre trajno zbrine na optimalan način. Radi toga korisnicima kolektivnih centara ponudjeno je da izaberu rešenje koje im najviše odgovara. Tako je Komesarijat ponudio ova rešenja:

- PIKAP program za podsticaj porodicama koje već imaju mogućnosti da se osamostale i napuste kolektivni centar (podrazumeva robno-novčanu pomoć),
- dodela stambene jedinice na korišćenje ili otkup kuće sa okućnicom (program realizovan u opštini Baču),
- pomoć u građevinskom materijalu za samoizgradnju,
- smeštaj u gerontološke centre i ustanove socijalne zaštite u kojima su obezbedjeni kapaciteti za izbeglice, ili
- preseljenje u drugi kolektivni centar, ukoliko nema druge mogućnosti.

Kolektivni centri će postojati dok za njima bude bilo potrebe – kaže Sanda Rašković Ivić. Da bismo smanjili broj kolektivnih centara mi smo, u saradnji s Komesarijatom i nekim međunarodnim organizacijama, rešili da krenemo u izgradnju "foster home". To nisi kolektivni centri, već stambene zgrade u kojima su stambene jedinice sastavljene od sobe i kupatila, a neke druge prostorije su zajedničke za sve korisnike tih "fostera". Tu bismo smestili stare ljude, samohrane majke i porodice invalida. Jedan takav smeštaj je već završen u Pančevu. Lokalna zajednica je u dobroj poziciji, jer ako se ti ljudi vrte na svoja ognjišta, ima spreman objekat za smeštaj socijalno ugroženih lica.

Povratak je rešenje izbora za interno raseljene. Od međunarodne zajednice je traženo i odobreno da povratak ne mora da bude u mesta odakle su ljudi raseljeni, već da im se samo omogući povratak na Kosmet, na one prostore gde za njih postoje uslovi za život. Na Kosovo i

Metohiju se vratilo nešto više od 12.000 ljudi, od kojih je 8.000 Srba. Prema starosnoj strukturi to su ljudi stariji od 60 godina.

Onog trenutka kada Srbi na Kosovu budu bezbedni, kada budu imali svoje školstvo, zdravstvo, medije, sud do nivoa opštinskog suda, svoju policiju koju će sami birati... tada će se ljudi lakše odlučiti da se vrate – smatra predsednica Koordinacionog centra za Kosovo i Metohiju Sanda Rašković Ivić.

IV English Summary

Usage and publishing of all articles from this newsletters, whole or in parts, is free provided citation of the source. Articles are written in their original language, and may be freely adapted to language standards of the community where they are published.

Top story in this issue :

Exodus, refugees, returnees: consequences on social, economic and demographic development

Refugee problem is one of the most difficult, maybe even the most difficult, consequences of the wars in former Yugoslavia. Number of people with the refugee status rose to millions. Remarks about mass refugee tragedies were often used for promotion of some key political goals, but refugees were later left to their own tragic and often one-way destiny.

However, besides mass human tragedies, emptied areas and failed colonization mean difficult social, economic, demographic and cultural consequences and losses in development of new states. However, these aspects and consequences are almost never researched, and the lack of true idea about the magnitude and consequences of the problems causes lack of devised social strategies which might increase return and contribute to resolving many issues that are still impeding social development years after the war.

I Bosnia and Herzegovina

1.

POLITICS, PLACE OF ORIGIN AND CONCLUSION

Dusan Babic

An earlier stereotype about coexistence in the multiethnic and multireligious Bosnia-Herzegovina was stripped bare in the recent war. The idyllic picture of a neighborly country painstakingly created in Tito's Yugoslavia was broken to pieces. A country's identity was lost in post-Dayton BiH. We live in a virtual reality, practically in a nightmare.

2. Dealing with the Refugee Crisis

POLITICAL CALCULATIONS

Amir Suzanj

Even a census of the population, which would be normal in any other country, acquires political dimensions in Bosnia-Herzegovina and many consider this task to be a legalization of the results of war. However, without this project it is simply not possible to determine any strategic directions of development of industry, agriculture or education. Along with the ethnic structure,

which is a constant priority for all political developments at this moment, it is also necessary to know the age, sex and education structure.

II Croatia

1. Interview with demographer dr. Svetozar Livada

IRREPAIRABLE LOSSES

Stojan Obradovic

Population exodus caused by war left heavy demographic, economic, social and cultural legacy few talk about and investigate. Especially worrying is the fact that there is no consciousness about the negative impact of those processes on the future development of the society and real extent of social damage. Areas emptied and degraded in the war cannot recover and revitalize through colonization. The only solution is the return of domicile population. There is an interest for such return, but it is unable to implement if the state itself is not starting an ambitious return plan together with quality economic development of those areas, the potential for which already exists.

2. ROME- ZADAR via STRASBOURG and NEW YORK

Goran Vezic

Grand Chamber of European Court for Human Rights in Strasburg said the case of Krstina Blecic vs. Croatia, asking for return of tenancy rights of the flat in Zadar she left in the war year of 1991 and couldn't return to, fell outside its temporal jurisdiction.

The Grand Chamber thus avoided this "hot potato" with the explanation that it cannot further examine the case as Croatia ratified the European Convention on Human Rights as late as 1997, and the events Krstina Blecic complains about happened earlier. The only hope for Krstina of ever returning to her flat is the United Nations Human Rights Committee.

III Serbia and Montenegro

1. REFUGEES TODAY – AFTER A DECADE IN PEACE

Katica Bengin, Assistant to Provincial Secretary for Local Government

The exact number of refugees in Serbia was never established. Numbers vary between 1.2 million (exaggeration) – presented after the census in 1996, and 141000 after the census in 2004. The number of those who did not respond to calls for census is unknown.

Collective centers, those "inappropriate places for living" are still refuge to many of the poorest and most endangered newcomers to Serbia. Integration and permanent solution is slow and return to place of origin is uncertain, depends on the country.

Bosnia and Herzegovina has returned the privately owned housing to owners, while housing rights in publicly owned housing is recognized as ownership.

The process of returning real estate (and other rights too) in Croatia was made complicated and slow. What government offered as "housing solution" only confused people, while slow implementation raised skepticism.

On the other hand, Serbian Refugee Commissariat said no to this solution – their demand is to return formerly owned real estate or provide market value compensation!

But no one in this Commissariat, or in the whole Serbia (this strange country) is not thinking about the day someone will have to take on the responsibility and tell these poor people – we have stimulated you to obstruct housing solution and now you are without former ownership, without proper compensation or without possibility to provide housing solution !

1. NAME : REFUGEE, DISPLACED PERSON, RETURNEE ...

Goranka Jednak

Serbian government is trying to find a solution for permanent solution for refugees. From EBRD a credit of 20 million Euros was sought to build 1000 apartments for former refugees who now have local citizenship, as well as for those who are still refugees but can afford to pay.

Collective centers for refugees still operate. At one time there were more than 380, but now their number is reduced to 121. A total of 10,500 people live there, which requires 15 millions of Euros of financing.

Talking about return to place of their origin, 95% of problems are solved with Bosnia and Herzegovina.

Situation with Croatia is still difficult – Croatian government cancelled the usage rights to publicly owned housing and offers “housing solutions”. To potential returnees this is not clear – what does it mean, how to provide such rights ?

Return of displaced people from Kosovo will be provided at the same moment when Serbs are safe in Kosovo. At the time when they will have own schools, health care, media, courts, police – they will make the decision to return more easily.